

УДК 378-045.45:81'27

БІЛІНГВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ КОНЦЕПЦІЙ ОСВІТИ

Хребтова В.В., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізький національний університет

У статті характеризується сутність білінгвального навчання, аналізується стан названої проблеми в сучасній педагогіці, визначаються нові тенденції до подальшого розвитку білінгвального навчання.

Ключові слова: білінгвальне навчання, іноземна мова, методики викладання іноземних мов, концепція розвитку освіти, міжкультурні зв'язки.

В статье характеризуется сущность билингвального обучения, анализируется состояние исследуемой проблемы в современной педагогике, определяются новые тенденции в дальнейшем развитии билингвального обучения.

Ключевые слова: билингвальное обучение, иностранный язык, методики преподавания иностранных языков, концепция развития образования, межкультурные связи.

Khrebtova V.V. BILINGUAL TEACHING IN THE CONTEXT OF MODERN INTEGRAL CONCEPTS OF EDUCATION

The essence of bilingual teaching is characterized, the position of the investigated issue in the modern pedagogics is analyzed and the new tendencies of the subsequent development of bilingual teaching are substantiated in the article.

Key words: bilingual education, foreign language, methods of teaching foreign languages, concept of development of the education, intercultural relations.

Постановка проблеми. Характерною особливістю ХХІ століття є інтенсивне зростання глобальної взаємозалежності, що виразно простежується в поширенні мережі технологічної й політичної культури, екологічних та економічних зв'язків, які поєднали різноманітні культури, цивілізації й релігії. Саме зараз відчутна нагальна потреба в освічених, творчих та активних особистостях, здатних до самовдосконалення, взаєморозуміння та взаємодії з носіями різних мов і культур на благо людства.

У концепції викладання іноземних мов в Україні підтримується право на створення умов для вивчення іноземних мов у різному обсязі в дошкільних, середніх і вищих навчальних закладах. Історично склалось так, що багато сімей в Україні є двомовними й багатомовними. Таку ситуацію варто розцінювати як позитивну, оскільки вона створює готовність до засвоєння мов [3, с. 3].

Суспільство, яке відкриває свої кордони, потребує фахівців зі знанням іноземних мов на досить високому рівні. Тому одне із завдань школи в ХХІ столітті – підготувати тих, хто навчається, до багатомовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці О.С. Зацепіна, О.В. Ситнікова, Н.К. Скляренко, І.Г. Тараненко, Л.Я. Хоменко та інші розробляють різні аспекти окресленої проблеми. Існує дуже

багато концепцій стосовно переваг і недоліків білінгвального навчання в країнах Європи, проте єдину концепцію досі не обґрунтовано.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати сутність білінгвального навчання, проаналізувати стан розробленої проблеми в сучасній дидактиці, простежити, як історично формується думка щодо специфіки зародження й розвитку білінгвального навчання, а також теоретично обґрунтувати нові тенденції щодо подальшого розвитку білінгвального навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб нормально адаптуватись до сучасної ситуації, коли Європа стає багатонаціональним, мультикультурним і багатомовним цілим, представники суспільства на всіх його рівнях повинні зрозуміти, як важливо знати різні мови, оскільки вивчення мов – це засіб виховання толерантності, здатності до співпраці, досягнення розуміння між народами, поваги до особистості незалежно від її расової, національної, релігійної й політичної приналежності.

Білінгвальне навчання є однією з можливостей найбільш ефективного реформування викладання іноземних мов у школі та перебуває останнім часом у центрі уваги дослідників. У ХХ столітті білінгвальне навчання розглядається як дуже перспективний напрям. Успіх гарантується, якщо збільшити

кількість білінгвальних шкіл і класів. Багато вчених виступають за введення білінгвального навчання іноземних мов та вважають, що воно може бути введене в будь-якій школі для учнів з 11 років. У двомовних гімназіях країн Східної Європи з їх багатим досвідом білінгвальне навчання є прикладом реформування системи навчання іноземних мов у західноєвропейських країнах.

Практика введення білінгвальної системи викладання іноземних мов набуває широкого поширення. І. Кріст наводить дані для землі Північний Рейн-Вестфалія: у 1972–1982 рр. там було 8 гімназій із двомовним викладанням (1 – з англійською, 7 – з французькою мовами), а в 1982–1990 рр. їх кількість зросла до 33 (з них 14 німецько-французьких, 14 німецько-англійських, 2 німецько-російські, 1 німецько-італійська, 1 німецько-іспанська та 1 німецько-голландська). Ці цифри свідчать про досить високий рівень ефективності білінгвального навчання.

Що стосується країн Східної Європи, то, наприклад, у Болгарії вже з 1960-х рр. існують двомовні школи, у яких відбувається інтенсивне навчання іноземних мов. З кінця 1980-х рр. такі школи пережили бум в Угорщині, Чехії та Словаччині. Білінгвізм тут виявив себе в таких сполученнях: національна мова (далі – НМ) + німецька, НМ + англійська, НМ + французька, НМ + італійська, НМ + іспанська, НМ + російська [5, с. 65].

У 1990-х рр. в Україні в деяких гімназіях, ліцеях, спеціалізованих школах також стало розповсюджуватись одночасне вивчення декількох іноземних мов. Тому досвід організації навчального процесу з вивчення декількох іноземних мов у країнах Європи є дуже корисним і для вчителів українських шкіл.

Під терміном «білінгвізм», або «двомовність», зазвичай розуміють володіння й застосування більш ніж однієї мови, при цьому рівень володіння тією чи іншою мовою може бути досить різним. Індивідуальний білінгвізм є феноменом, який виявляє себе насамперед там, де існують мовні меншості. При цьому вживається також термін «природна двомовність», щоб розрізнити двомовність, набуту в мовному середовищі, та двомовність, набуту в процесі засвоєння іноземних мов.

Під білінгвальним навчанням розуміють таку організацію навчання, коли стає можливим використання більш ніж однієї мови як мови викладання. Друга мова, таким чином,

є не лише об'єктом вивчення, а й засобом спілкування, мовою викладання. Найрадикальнішою моделлю білінгвального навчання є мономовне навчання другої мови із самого початку навчання в школі. Це модель «early total immersion», яку застосовують у Канаді англомовні жителі під час вивчення французької мови як мови меншої частини населення.

Із середини 1960-х рр. у місті Сен-Ламбер (Канада) мешканці франкомовної Канади проводять експеримент, відстоюючи культурну й мовну автономію, що дає їм можливість захистити мову, яку вони правдиво вважають під загрозою, оскільки англійська мова тоді була єдиною офіційною мовою Канади, а також тому, що це мова могутнього південного сусіда – Сполучених Штатів Америки, економічний вплив яких був дуже великим. У цих умовах деякі англомовні громадяни вирішили, що їхні діти повинні вивчати французьку мову та стати по-справжньому двомовними. Неможливо було добитись цього лише за декілька годин навчання французької мови, тому вони вирішили, що їхні діти мають навчатись повністю французькою мовою з першого дня їх перебування в школі. Очевидно, що це мало на меті продемонструвати шляхи об'єднання суспільства, яке було розподілене за мовними питаннями.

Експеримент у Сен-Ламбері мав надзвичайно великий зовнішній відгук, що базувався на двох головних фактах. Ті, хто брав участь в експерименті, досягли високого рівня компетентності в двох мовах. Крім того, учасники експерименту добились рівних чи більш високих результатів у навчанні, ніж одномовні англомовні однолітки, що підтверджувало доводи, зроблені декілька років тому самим Ламбером про перевагу двомовних особистостей над одномовними. Водночас успіх експерименту в Сен-Ламбері поширив думку, що імерсія – найкращий метод глибокого вивчення другої мови та справжньої двомовності. Ці імерсійні моделі – моделі занурення в мову – істотно вплинули на шляхи реформ у методиці навчання іноземних мов [8, с. 114].

Як друга модель прискороеного навчання іноземних мов велике поширення в Східній і Західній Європі набула модель рецептивного засвоєння іноземних мов, де кожен з учасників комунікації говорить (пише) своєю рідною мовою, проте розуміє свого партнера, який також говорить (пише) рідною мовою. Засвоєння іноземної мови за цією моделлю

потребує значно менше часу, ніж для активного її засвоєння.

Така форма комунікації з успіхом використовується в багатьох регіонах Європи: у скандинавських країнах, Словаччині – Польщі, Білорусі (Україні) – Польщі тощо. Таким же чином можна вивчити не лише споріднені мови, а й мови однієї групи: німецьку – англійську, французьку – іспанську тощо. Важливим при цьому є навіть не спорідненість, як показують дослідження під час навчання іноземних мов дорослих, а досвід у засвоєнні хоча б однієї іноземної мови. Розроблення моделі рецептивного засвоєння іноземних мов дає змогу досягти багатомовлення у відносно короткий строк. Тому раннє навчання іноземної мови, у якому Східна Європа вже має великий досвід, має бути використане не для подовження термінів навчання однієї мови, а для надання можливості вивчення другої й третьої іноземних мов. За даними психологів, після чотирьох років вивчення однієї іноземної мови настає втомленість і зникає інтерес до неї. Отже, якщо вивчення однієї іноземної мови в нас розпочинається з 1 класу, то вивчення другої може розпочинатись із 5 класу, а третьої – у 10 класі.

При цьому 3–7-літні діти найкраще відразу засвоюють фонетичну систему нової для них мови, 8–9-літні – морфологічну, а більш дорослі учні – лексичну й синтаксичну системи. Дорослі ж мають значну перевагу порівняно з дітьми будь-якого віку в засвоєнні морфолого-синтаксичної системи мови та відчувають труднощі в засвоєнні її фонетичної системи.

У західній методиці сьогодні дуже чітко розрізняють поняття «іноземна мова» (мова, яку вивчають за межами країни цієї мови) та «друга мова» (мова, яку вивчають у країні цієї мови). Надані факти можуть містити безперечний інтерес для розроблення методик навчання дітей різного віку та дорослих, у тому числі другої іноземної мови [2, с. 18].

У наш час дані фізіології й психології даю змогу зробити досить аргументований висновок про те, що володіння другою мовою – це не звичайне накопичення мовного матеріалу в результаті підбору лексичних одиниць, ситуації та засвоєння граматичних форм і структур. Це перебудова мовленнєвих механізмів людини для взаємодії, а потім паралельного використання двох мовних систем, що на перших етапах засвоєння мови вимагає формування навичок «переключення» з мови на мову, а на пізніших – нейтралізацію однієї

системи для створення більш сприятливих умов функціонування другої системи. Саме тому під час навчання іноземної мови створення механізму білінгвізму необхідно вважати першочерговим завданням методики. Його сутність полягає в збудженні знакових, денотативних (семасіологічних) або ситуаційних зв'язків лексичних одиниць в умовах необхідності чи можливості вибору між двома мовними системами [6, с. 14].

Іноземна мова є не об'єктом вивчення, а засобом отримання знань, а тому виникає подвійний ефект: таким шляхом набуваються одночасно нові знання та мовленнєві навички. Така концепція в історії викладання іноземних мов не нова. Так званий «розмовний метод» у викладанні іноземних мов у XVII – XVIII століттях являв собою, зокрема, предметне навчання. При цьому сфера використання такого методу простягається від програми максимум (повне занурення в мову) до послідовного використання іноземної мови як робочої в невеликих групах під час навчання окремих предметів (наприклад, історії, географії, біології) або одного певного предмета. Варто зауважити, що білінгвальне навчання, або ж двомовна предметна освіта, відрізняється від чистого методу імерсії тим, що в білінгвальному навчанні рідній мові відводиться важлива роль. Двомовне предметне навчання – це двомовне викладання одного предмета (наприклад, історії). Обидві мови (іноземна й рідна) використовуються у викладанні як допоміжні мови навчання. Стосовно вибору предметів для білінгвального викладання єдиного рішення немає [4, с. 67].

Під білінгвальною освітою розуміють таку систему освіти, коли навчання проводиться двома мовами, з яких одна (найчастіше, проте не завжди) – перша мова учнів [8, с. 34]. У цьому разі відбувається не лише засвоєння певної іноземної мови, а й акультурація особистості, тобто присвоєння нової для неї культури. Фахівці з викладання російської мови як іноземної Є.М. Верещагін і В.Г. Костомаров зробили вагомий внесок у розвиток теорії лінгвокраїнознавства, відкривши нове поняття «аккультурація» – процес засвоєння особистістю елементів нової культури.

Вивчення іноземної мови ще більше має бути пов'язане з вивченням культури цієї країни та розглядатись як процес соціальної інтеграції особистості в іншу культуру, як процес міжкультурного виховання мешканця об'єднаної Європи. Однією з форм реалізації цієї концепції є школа, де викладання ведеться

за методом часткової імерсії (двомовлення): частина предметів (переважно гуманітарні) викладаються другою мовою, яка, на відміну від одномовної школи, є як мовою навчання, так і мовою комунікації. Такі двомовні школи існували в СРСР у 1960-х рр. та існують нині в низці країн Європи (Франції, Німеччині, Бельгії, Швейцарії тощо). Європейська білінгвальна школа створюється й у нас. Метою цього створення є інтеграція школи в європейську систему освіти, проведення спільних із відповідною країною досліджень щодо розроблення оптимальних моделей європейської школи XXI століття, перевірка експерименту та впровадження цієї моделі в білінгвальні школи Європи [1, с. 70].

Сьогодні в країнах Європи проводиться робота щодо розповсюдження програми «Загальноєвропейський мовний портфель». Уперше ця програма з'явилась у листопаді 1991 р. в м. Рюшлікон (Швейцарія) на Міжурядовому симпозиумі, де розглядалися питання розроблення загальноєвропейських компетенцій володіння мовою. «Загальноєвропейський мовний портфель» – це уніфіковані вимоги до оцінки рівня мовного розвитку. Мовний портфель являє собою особистий документ, який дає змогу людині продемонструвати її мовну компетентність у різних мовах і контактах з іншими культурами, а також керує нею в напрямі вивчення інших мов.

Рада Європи, будучи занепокоєною станом вивчення іноземних та місцевих мов, проводить спеціальну політику, метою якої є привертання громадської уваги до лінгвістичного спадку Європи, забезпечення доступності її культур і мов як джерела збагачення культурного спадку інших народів; заохочення європейців до вивчення декількох іноземних мов, у тому числі малорозповсюджених; підтримка прагнення вивчати іноземні мови впродовж усього життя, пояснення цього процесу як засобу розвитку особистості та розширення можливостей адаптуватись до змін економічної, соціальної й культурної ситуації в суспільстві. Рада Європи прийняла також Європейську хартію для регіональних мов та мов меншин, мета якої – підтримка й збереження цих мов як життєво важливої частини багатого культурного спадку.

З метою забезпечення якісної підготовки викладачів і вдосконалення методики викладання мов Рада Європи додала ще один напрям до своєї діяльності, утворивши Європейський центр сучасних мов у м. Граці (Австрія).

Центр займається розповсюдженням методик викладання та вивчення мов, а також проводить зустрічі фахівців у галузі викладання мов, підготовки викладачів, авторів підручників [7, с. 10].

Як головну мету в галузі навчання іноземних мов громадян майбутньої Європи Рада Європи пропонує багатомовлення – володіння кожним мешканцем Європи щонайменше двома іноземними мовами, причому однією з них активно. Що стосується розповсюдження іноземних мов у Європі, то поряд з англійською як *lingua franca* (міжнародна мова), що є обов'язковою для вивчення в усіх європейських школах як перша іноземна мова, найчастіше вивчають мови розвинених в економічному плані країн: насамперед німецьку, а потім французьку та італійську. Саме ці мови визначають сьгодні мовну політику країн як Західної, так і Східної Європи. Тому можна простежити ієрархію іноземних мов, які найбільше вивчаються та визначають мовну політику європейських країн на нове тисячоліття: англійська – німецька – французька – іспанська (італійська – португальська).

Сьогодні дуже актуально говорити про посткомунікативну фазу розвитку в методиці навчання іноземних мов, для якої характерна когнітивна (пізнавальна) орієнтація. Як мета навчання висувається при цьому не стільки комунікативна, скільки соціальна. Це міжкультурна компетенція, яка, безперечно, включає в себе також комунікативну. Дослідження, проведені в Німеччині, свідчать про те, що для роботи у 80% європейських фірм необхідні знання щонайменше двох іноземних мов, насамперед англійської, а в 45% фірм – знання щонайменше трьох мов [2, с. 17].

Висновки з проведеного дослідження. Якісні зміни в характері міжнародних зв'язків нашої держави та їх розширення, інтернаціоналізація всіх сфер суспільного життя роблять володіння іноземною мовою нагальною потребою практичної й інтелектуальної діяльності людини. Іноземна мова стає чинником соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного прогресу суспільства, вагомим засобом міжнародної інтеграції. Розпочаті на початку XXI століття дискусії стосовно переваг і недоліків двомовності особистості та білінгвального навчання ще не завершені. Виникає багато питань щодо особливостей методики білінгвального навчання іноземних мов у навчальних закладах. Саме із цим ми пов'язуємо перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бердичевский А.Л. Европейская двуязычная школа как средство воспитания жителей Европы XXI века / А.Л. Бердичевский // Иностранные языки в школе. – 1994. – № 3. – С. 69–71.
2. Бердичевский А.Л. Языковая политика и методика преподавания иностранных языков в странах Европы / А.Л. Бердичевский // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 5. – С. 16–22.
3. Бех П.О. Концепція викладання іноземних мов в Україні / П.О. Бех, Л.В. Биркун // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 3–20.
4. Гринюк Т.А. З досвіду білінгвального навчання іноземних мов у країнах Європи / Т.А. Гринюк, Н.А. Серета, Є.С. Спіцин // Іноземні мови. – 1998. – № 1. – С. 66–70.
5. Де Циллия Р. Что значит билингвальный? Формы и модели двуязычного обучения / Р. Де Циллия // Иностранные языки в школе. – 1995. – № 6. – С. 65–71.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Механизмы билингвизма и проблема родного языка при обучении иностранному / Р.К. Миньяр-Белоручев // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 5. – С. 14–16.
7. Протасова Е.Ю. Европейская языковая политика / Е.Ю. Протасова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 1. – С. 8–14.
8. Сигуан М. Образование и двуязычие / М. Сигуан, У.Ф. Макки. – пер. с фр. – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.